

KISSNÉ BOGNÁR KRISZTINA

„...MIT KERESSZ TE ITT, TE PORSZEM
E SOKASÁG MYRIÁDJAIBAN!”

Fittler Kamill levelei Párizsból

A magyar felsőoktatás történetének egyik legjelentősebb, legvirágzóbb időszaka a XIX. század vége. A budapesti egyetem fejlesztése mellett megkezdte működését az ország második tudományegyeteme Kolozsváron, valamint az első egyetemi szintű műszaki oktatási intézmény, a József Műegyetem. Mellettük számos szakterület, így a művészeti élet különböző ágainak művelői számára hoztak létre új felsőfokú tanintézeteket. Az ország gazdasági fejlődését látványosan is érzékeltető, jelentős állami- és magánépítkezések megkövetelték a szakemberek képzését. A napjainkban a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen folyó iparművész oktatás az 1871-ben alapított Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző szervezeti keretei között indult. A rajztanárok képzését és a művészeti tanulmányok folytatására lehetőséget biztosító intézmény 1880-tól műfaragászati tanműhellyel bővült, megalapozva a díszítő művészetek és a művészi ipar igényeinek kiszolgálására alkalmas ismeretekkel rendelkező szakemberek oktatását. A következő évtizedekben képzési választékában és hallgatói létszámában is folyamatosan bővülő iskola szétszórta található oktatási helyszíneiről 1896-ban költözött az Iparművészeti Múzeummal közös épületbe.

1897-től az önállósult tanintézet igazgatója Fittler Kamill lett, aki a múzeumi épület felépítésében is meghatározó szerepet játszott és 1910-ben bekövetkezett haláláig állt az intézmény élén. A felsőfokú szakmai tanulmányait még Svájcban és Franciaországban végzett építész néhány személyes irata az intézmény hivatalos dokumentumai közé kerülve őrződött meg az utókor számára. Ebben a munkában a fiatal peregrinus első párizsi élményeiről beszámoló, válogatott levelek kerülnek közlésre szerzőjük és az életét, hivatását alapjaiban meghatározó családi háttér rövid bemutatása után.

A Fittler család

Fittler Kamill családja szorosan kötődött Tatahoz, valamint az azt birtokló Esterházyakhoz. Nagyapja a tatai uradalom hivatalnokja volt. Édesapja, az 1826. december 2-án Tata–Tóvárosban született id. Fittler Dezső másfél évvel idősebb Gyula bátyjával együtt jogi tanulmányokat folytatott, és mindketten részt vettek az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban.¹ Az apa a civil életben köz- és váltóügyvéd, a tata-tóvárosi gr. Esterházy-uradalom ügyésze, majd jogtanácsosa volt.² Aktívan kapcsolódott be az országos, valamint a helyi közéletbe is. 1870. november 17. és 1872. április 15. között a Deák-párt tagjaként Tata országgyűlési képviselőjeként vett részt a parlament munkájában.³ Komárom vármegye törvényhatósági, és Tata város képviselőtestületi tagjaként is tevékenykedett. Az 1903-ban elhunyt jogász pályafutását és személyiségét a helyi sajtóban halálakor megjelent megemlékezés nagy tisztelettel és igen érzékletesen mutatja be: „Közéletünk egyik oszlopos, puritán jellemű tagja, id. Fittler Dezső kir[ályi] tanácsos, ügyvéd s több uradalom ügyésze folyó hó 22-én Tatán, 77 éves korában elhunyt. A megboldogult évtizedeken keresztül előkelő szerepet játszott úgy a megyei, mint a városi közélet terén. Buzgó tagja volt a városi és megyei képviselőtestületnek, s mint a közigazgatási bizottság tagja hosszú időn át nagy tevékenységet fejtett ki. Egy cikluson át tagja volt az országgyűlésnek is. Közéleti szereplésében a pedantériáig menő rendszeretet és pontosság, körültekintő óvatosság és alaposág, reális számítás és gondolkodásmód jellemezték. Kiváló szellemi tehetségeivel [!], puritán jellemével a köz- és társadalmi életben tekintélyes állást foglalt el.”⁴ A szakmai és közéleti sikerek mellett családi életével is bizonyosan nagy elismertséget szerzett szűkebb és szélesebb környezetében is. Fittler Dezső első felesége, Kamill édesanyja, Pendl Rozália 1857-ben meghalt. Az édesapa 1859-ben ismét megnősült, sógornőjét, Pendl Albertinát vette feleségül. Az elsőszülött fiú mellett

¹ Dezső a komáromi várőrségben szolgált hadnagyként, 1849. szeptember elejétől főhadnagyi rangban. Gyula századosként fejezte be katonai pályafutását. BONA: Törzstisztek, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/f-769/fittler-1849-hangay-dezso-834/>; BONA: Tábornokok, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/f-9B56/fittler-18481849-hangai-gyula-9B9B/> (2024. március 10.)

² Országos Széchényi Könyvtár, Plakát és Kisnyomatványtár, Gyászjelentések (OSZK Gyászjelentések, id. Fittler Dezső gyászjelentése 1903. április 22. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/503526#> (2024. március 10.)

³ BALLABÁS – PAP – PÁL 2020. 214.

⁴ *Tata és Tóváros*, 1903. április 25. 2. (Kiemelés az eredetiben.)

a házaspár még hét gyermeket nevelt a második feleség 1895-ben bekövetkezett haláláig.⁵

A gyermekek közül Kamill mellett ifjabb Dezső és Róza is édesapjuk szelleméhez és tevékenységéhez hasonló/méltó életutat futott be. Ifjabb Fittler Dezső Eperjesen végezte a jogakadémiát, majd 47 éven keresztül ügyvédként tevékenykedett 1934-ben bekövetkezett haláláig. Az évtizedek során kiváló polgári jogászként szerzett elismertséget. A földbirtokrendezés területének specialistájaként hivatalos körökben is számítottak szakértelmére. A szakmai közéletben is aktív szerepet játszott: évtizedekig alelnöke, majd elnöke volt az Országos Ügyvédszövetségnek, igazgatósági tagja az Ügyvédek Országos Gyám- és Nyugdíjintézetének, alapító tagja az Ügyvédek Nemzeti Liberális Pártjának. Irodájából számos későbbi sikeres jogász pályafutása indult, többek között ügyvédbojtárja volt Lázár Andor igazságügyi miniszter is.⁶ A rá emlékező nekrológok kiemelték nemcsak évtizedek alatt szerzett tudását, de felhívták a figyelmet a szakma és képviselői iránti elhivatottságára is: „A polgári jogot művelő illusztris ügyvédek egyike ismét kidúlt az élről. Fittler Dezsőt is eltemettük. Benne elvesztettük gyakorló kartársaink egyik legkiválóbbikát, ki hangsúlyozottan csakis ügyvéd volt, s akit ügyvédi hivatásának lelkiismeretes teljesítése juttatott a jogász s különösen az ügyvédi közélet terén elfoglalt kivételes pozícióhoz. Ügyvédnek lenni s ezt a hivatást lelkiismeretesen betölteni nehéz feladat. Beható jogász tudás, az élet legkülönbözőbb viszonyainak mélyreható ismerete nélkül aligha lehet e pályán maradandó sikereket felmutatni. Nem lehet csupán a személyi kapcsolatok, az összeköttetések révén elért sikerek alapján az ügyvédség fórumán előkelő helyet kivívni s azt megtartani. Akik sikereiket ennek köszönhetik, átfutóan elfoglalt magas helyükről mihamar tűnnek el, különösen akkor, ha csupán ügyvédek maradnak s nem csapnak át az érvényesülés más terére. Fittler Dezsőre nem várt ez a sors. Magas kort ért el. Élete utolsó percéig nagy ügyeket képviselt. Nagy ügyvédi sikerei voltak. Az ügyvédi közélet terén kivételes magas pozíciót foglalt el. Mindez azért, mert működésének alapja nagy jogász erudíciója volt. Elméleti tudása, a ma különösen oly nagyjelentőségű legista készsége és gyakorlati tapasztalata az átlagot meghaladta. Munkamétódusa is nagy ügyvédeké volt. Az ügynek legapróbb részletekig menő alapos tanulmányozása volt Fittler Dezső egyik legnagyobb erőssége. Rendel-

⁵ Fittler Kamill testvérei: Michaela, Dezső, László, Róza, Berta, Mária, Vilma. A szülők a gyógyszerész gyakornok Lászlót 1880-ban (19 éves korában), míg Vilmát 1898-ban (24 éves korában) vesztették el. OSZK gyászjelentések, Fittler László gyászjelentése 1880. augusztus 3. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/503549#>; Fittler Vilma gyászjelentése 1898. október 17. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/503552#> (2024. március 10.)

⁶ *Újság* 1934. május 1. 3.; *Pesti Napló*, 1934. május 1. 5.

kezett azokkal a kiváló jellembeli tulajdonságokkal, amelyek szükségesek ahhoz, hogy valaki nagy ügyvéd legyen.”⁷

„...általában minden ügyvédi mozgalomban vezető szerepet játszott, az ügyvédi érdekeknek és a közérdeknek mindig önzetlen harcosa, bölcsen megfontolt szószólója volt... Az utóbbi esztendőiben érzelmesesedése volt... de arra nem lehetett rávenni, hogy az ügyvédkedést teljesen abbahagyja. A legutolsó fegyverténye volt, hogy elindította azt a mozgalmat, amely az országos ügyvédkongresszusok formájában évenként egy-egy nagyvárosban gyűjtötte össze a magyar ügyvédi kart, hogy az ügyvédi problémákat megvitassák. Fittler Dezső lelkes vezére és reprezentatív egyénisége volt ezeknek az országos kongresszusoknak. A tudományos irodalom terén is sok siker fűződik a nevéhez. Általában ahhoz az ügyvédgenerációhoz, azok közé a nagyszabású jogászok közé tartozott, akiknek a tekintélyét még a mai ügyvédellenes hangulat sem tudta kikezdeni.”⁸

A két fiú mellett a leánytestvérek közül Róza szintén egész életét a közösség szolgálatának szentelte. Az édesapa gyászjelentésén Fittler M. Róza materként szereplő testvér – aki az Angolkisasszonyok rendjének tagja volt – két évtizeden át elhivatott és elismert házfőnökként és tanárként vállalt vezető szerepet a rend által végzett leánynevelő munkában. A budapesti, eperjesi, kecskeméti és veszprémi rendházakban és iskolákban végzett vezetői, oktatói és nevelői tevékenységét a szélesebb közvélemény is nagyra értékelte. Különösen a Kecskeméten töltött 12 esztendő volt jelentős pályáján. A tanító apácák az ő vezetésével telepedtek le 1917-ben a városban. Rendházfőnöki feladatai mellett német és francia nyelvet tanított, az iskola meghatározó személyisége volt.⁹ 1930-ban a veszprémi zárdába került és itt halt meg 1933. február 24-én. A gyász hírt a *Kecskeméti Közlöny* 1933. február 26-i száma is közölte, röviden méltatva az elhunyt mater személyét és munkásságát: „Mély részvéttel vesszük a hírt, hogy Fittler M. Róza, a kecskeméti Angolkisasszonyok volt főnöknője pénteken délután 70 éves korában a veszprémi Angolkisasszonyok zárdájában elhunyt. Három év előtt távozott Kecskemétről. Két év óta állandóan betegeskedik. Fittler M. Róza 12 évig állt a kecskeméti zárda élén és azt mintaintézménnyé fejlesztette. Rendkívüli akaraterő és szinte univerzális tehetség párosult benne. Kitűnő pedagógiai munkássága mellett igen értékes irodalmi tevékenységet is fejtett ki. Az egész városban osztatlan megbecsülés övezte.”¹⁰ Az intézet és a város háláját mutatja, hogy az alapító igazgatónő halálának első évfordulója alkalmából kétnapos emlékünnepeket tartottak Kecskeméten. Február 25-én a tanulóifjúság emlékünnepen

⁷ *Polgári jog*, 1934/6. 367–368.

⁸ *Nemzeti Újság*, 1934. május 2. 2.

⁹ KÁLLAI 2008.

¹⁰ *Kecskeméti Közlöny*, 1933. február 26. 9.

»az intézet három iskolája szépen sikerült virágjátékban hódolt az alapító főnöknő emlékének«, míg másnap az Úrinők Mária kongregációjának rendezésében művészi emlékünnepegy volt, amelynek tiszta jövedelmét a kongregáció jutalom alapnak ajánlotta fel.¹¹ A rendezvény bevezetéseként egy volt növendék emlékezett Mater Fittler rendkívüli egyéniségére. A beszédben összefoglalta egykori tanárnoje személyes és pedagógiai érdemeit is: „Ő maga sziklaszilárdan hitt céljai elérésében – és mint a kivételes emberek mind – ezt a hitet öntudatlanul is átvitte egész környezetébe. Rendkívüli eredményeihez egyik legnagyobb segítsége kétségkívül reálitása volt. ... Midőn egy-egy német vagy francia óra keretén belül, iskolai olvasmányokkal kapcsolatban pompás útbaigazításokat adott későbbi életünkre vonatkozólag, elámultunk, hogy Mater Fittler több évtizedes szerzetesélet után is mennyire lépést tart a korrall, mennyire nem túlzó és nem elfogult és főleg, hogy milyen tájékozott és jártas a legkülönfélébb világi dolgokban és ügyekben... Mint minden igazán jó tanár, úgy Mater Fittler is ellensége volt a szószerinti tanulásnak, a léleknélküli, gépies »magolásnak«, mindig a tartalmat, az értelmet, a lényegét tartotta fontosnak, melyet igyekezett saját szavainkkal, lehetőleg minél egyénibben elmondadni és előadatni. Fáradhatatlan jó-sága és az egész világ iránti önzetlen jóakarata mindig megtalálta a megfelelő módot és eszközt, hogy mindenkin segítsen, mindenütt örömet szerezzen... Mater Fittler arcképét szemlélve nem hagyhatom figyelmen kívül komoly, zöldes szemében, csillogó jókedvét. A humor és tréfák iránti különös érzéke és fogékonysága egész iskolánknak felejthetetlenül sok kedves és kellemes, derűs órát és napot szerzett... Rendkívüli sokoldalú tehetségei [!] közül talán egyik legérdekesebb kivételes színi készsége volt... Igen kevés hivatásos művésznél – csak a legnagyobbaknál – láttam a színjátszás őstehetségének olyan elemi nagyságát és mindent magával sodró erejét, mint Mater Fittlernél – főleg komikai téren.”¹²

Fittler Kamill öccsének és húgának előzőekben röviden vázolt életútja talán jól érzékelteti, hogy a kiemelkedő szakmai sikereket elért elsőszülött fiú olyan szerető nagycsalád körében nevelkedett, ahol a tudás megszerzése, folyamatos bővítése, a választott hivatás iránti mély elkötelezettség és annak a közösség hasznára, építésére fordítása a személyiséget alapvetően meghatározó követelmények voltak.

¹¹ *Értesítő*, 1934. 9.

¹² *Értesítő*, 1934. 10–11.

Fittler Kamill (1853–1910)

Fittler Kamill a családi hagyománynak tekinthető jogtudományi pálya helyett a racionalitást és művészi érzéket egyaránt megkövetelő építészet terén találta meg élethivatását. A XIX. század végi magyar építészet kimagasló képviselői (Lechner Ödön, Hauszmann Alajos, Schulek Frigyes, Steindl Imre, Ybl Miklós) mellett neve talán kevésbé vagy egyáltalán nem ismert az utókor számára. A *Magyar Életrajzi Lexikon* is nagyon szűkszavúan foglalja össze életét,¹³ kortársai azonban igen nagyra értékelték szakmai tevékenységét, amelynek jelentőségét az építészközösség nevében nekrológban emlékező Alpár Ignác ekként foglalt össze: „Nem tervezett és nem is épített, mégis legnagyobb építészeink egyikét veszítettük [el] benne. Nem küzdött sem díjért, sem elismerésért, sem babérért, és mégis ott volt mindig a küzdőtéren. Nem nyert pályadíjakat, nem aratott dicsőséget, nem ünnepeeltette magát, és mégis művészi volt lelkülete. Miért? Mert minden ízében igaz építész volt. Erre nevelték őt tanárai Zürichben, később mesterei Párisban és végül a mi sajátos viszonyaink itthon. És miért maradt meg mindvégig építésznek akkor is, amikor más irányú elfoglaltság kötötte le tevékenységét? Mert szerette a művészetet, amelynek a világában élt. Szerette a vésővel alkotót, szerette az ecsettel művészi remeket elének varázsoló művészetet épp úgy, mint az ércnek, a fának, az üvegnek, a zománcnak, a bőrnek, a szövetnek s minden anyagnak a művészi alakban való megmunkálását.

Tudatában volt annak, hogy csak az igazán tektonikusan gondolkodó építész tudja értékelni a művészetek egyetemét. Tudta és vallotta, hogy egyes művészeti ágak egyoldalú fejlesztéséből még nem alakulhat ki a nemzeti művészet. És ebből a meggyőződéséből és a művészet fejlődésének alapos ismeretéből, a művészetek összes ágaira kiterjedő szeretetéből, azok értékeinek helyes mérlegeléséből fakadt a művészeti alkotásoknak és kérdéseknek megbírálására való páratlan hivatottsága. Nem volt alkotóművész. De sokat és hasznosat alkotott a művészetek irányításával; belevitte gondolatait és eszményeit az élőszónak és fényes tollának szuggesztív hatalmával az építészet, a szobrászat és festészet s az iparművészet műhelyeibe; lelkesített és buzdított, de nyomatékosan felemlte intő szavát is, ha erre szükség volt. Felölelve a mű-

¹³ Fittler Kamill (*Tata, 1853. október 30. – †Budapest, 1910. június 17.) építésmérnök, építészeti és művészeti szakíró. Tanulmányait Bécsben, Zürichben, majd Párizsban végezte (1876–1883). 1888-tól az Iparművészeti Múzeum öre, 1896-tól az Iparművészeti Főiskola első igazgatója, 1897-től haláláig a *Magyar Iparművészet* c. folyóirat szerkesztője. Irodalmi tevékenysége kiterjedt a képzőművészetek minden ágára. 1893-tól a Magyar Mérnök- és Építész Egylet titkára, amely 1914-ben pályadíjat létesített emlékére. MÉL, Fittler Kamill, <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (2024. március 21.). A szócikkben feltüntetett halálozási dátum nem pontos, a tényleges időpont: 1910. június 27.

vészetek összes ágait [!] mint a reneszánsz kornak egy nagy építőmestere állott előttünk, amint művészmunkatársaival, szobrászaival, festőivel, iparművészeivel közös szellemben és összhangban megalkották azokat a remekeket, amelyeknek egységes, nemes művészi hatását örökké bámulni fogják.”¹⁴

Tanulmányait és pályafutásának kezdetét a leghitelesebb forrásból ismerhetjük meg. 1888-ban pályázatot nyújtott be az Iparművészeti Múzeum megüresedett múzeumőri állására. A kérvényben¹⁵ részletesen felsorolta iskoláit és szakmai működésének addigi állomásait:

„Méltóságos Főigazgató Úr!

Méltóságod nagyra becsült és megtisztelő felhívása alapján értesültem arról, hogy az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban rendszeresített őri állomás megüresedett, azon kérelemmel járulok Méltóságod elé, hogy ez állásra leendő kineveztetésem céljából a Vallás- és Közoktatásügyi m[agyar] kir[ályi] Miniszter Úr Ö Nagyméltóságához jelen kérelmemet felterjeszteni és azt hathatós pártfogásával támogatni Kegyeskedjék.

Ezen állás elnyerhetéséhez szükséges képességemet a következőkkel vagyok bátor igazolni:

:/: A :/ alatti keresztlevél szerént születtem Tatán 1853 okt[óber] 30-án, s így jelenleg 34 éves róm[ai] kath[olikus] és nőtlen vagyok.

://: A főreáliskolát a :// alatt mellékelt bizonyítvány másodlat szerént Budán kitűnő sikerrel végeztem. Felsőbb tanulmányaimat 1871–1874-ig a zürichi műegyetemen a 3 :/ alatt csatolt

3:/: végbizonyítvány szerént szinte jeles sikerrel végeztem és ennek befejeztével a letett szigorlatok alapján építész oklevelet kaptam, melynek közjegyzőileg hitelesített másolatát

4:/: alatt vagyok bátor csatolni.

Főiskolai tanulmányaim befejezése után két évig Budapesten és Bécsben működtem a gyakorlati építészet terén, míg 1876-ban ismereteim kibővítése céljából Párisba mentem, hol 1884-ig – tehát 7 évig – tartózkodtam. Ez idő alatt több kiváló építész oldala mellett dolgozva a francia építészetet és műipari ízlést tanulmányoztam, és e téren gyakorlatilag működtem. Ugyanazon idő alatt a felvételi vizsgák le-

¹⁴ *Magyar Iparművészet*, 1910. 218.

¹⁵ A kérelmet teljes terjedelmében, a mai helyesírási szabályoknak megfelelően, formahű változatban ismertetem. A szövegben jelzett mellékletek nem szerepeltek az irat mellett, mivel azokat a hivatali eljárásrendnek megfelelően a kinevező okmány átvételekor a pályázó visszakapta. Iparművészeti Múzeum Adattára, Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum iratai, 1888. 26/1888.

tétele után felvételtem a nagyhírű »École des Beaux-Arts«-ba¹⁶, s hogy ott 3 év alatt¹⁷ sikeres tevékenységet fejttem ki, arról a 5./: alatt hiteles

5./: másodlatban ide csatolt bizonyítvány tanúskodik.

1884-ben hazamba visszatérve itt a magánépítészet és műipar terén önállólag is működtem és nyilvános építkezéseknél mint a Kereskedelmi Akadémia és az Országos Erdészeti Egyesület palotája, mint Czigler Győző¹⁸ műegy[etemi] tanár műveztője vettem részt.

Mindezekon kívül Méltóságod kegyes előterjesztése folytán a Vallás és Közoktatási m[agyar] kir[ályi] Miniszter Úr Ő Nagyméltóságának 1884. évi nov[ember] 21-én 41625. sz[ám] alatt kelt és 6./: alatt

6./: ide csatolt rendeletével az Orsz[ágos] magyar Iparművészeti Múzeumban szakszerű

7./: felvilágosítások adására alkalmaztattam. Végül a 7./: alatt ide csatolt bizonyítvány szerint két év óta a m[agyar] kir[ályi] állami közép ipariskolában az építéstánból és az építési alaktanból előadásokat eredménnyel és föllebbvalóimnak teljes meglegedésével tartok.

Fentebb előterjesztett kérelmemet a hivatkozott bizonyítványokkal támogatván, újból is az iránt esedezem Méltóságod előtt, hogy jelen kérelmemet a Vallás és Közoktatásügyi m[agyar] kir[ályi] Miniszter Úr Ő Nagyméltóságához fölterjeszteni és ott hathatós pártfogásával támogatni kegyeskedjék.

Mély tisztelettel:

Budapest, 1888. februarius 20.

alázatos szolgálja
Fittler Kamill

Az 1888 és 1896 között végzett múzeumi munka minőségét és eredményét jól mutatják további, a magyar iparművészet kibontakozása szempontjából meghatározó megbízásai. Fittler Kamill 1895 és 1898 között az Iparművészeti Múzeum- és Iskolaépület építésének miniszteri biztosa, 1896-tól az Iparművészeti Iskola rendes tanára,

¹⁶ Kiemelés az eredetiben. Szépművészeti Iskola (fr.).

¹⁷ Az École des Beaux-Arts fennmaradt tanulmányi iratai alapján Fittler Kamill 1876–1883 között volt az intézmény hallgatója. SZÖGI – VARGA 2018. 67.

¹⁸ Czigler Győző (*Arad, 1850. július 19. – †Budapest, 1905. március 28.) építész, 1887-től haláláig a budapesti Műegyetem építészeti karának tanára. Díjnyertes pályázatok után főként középületeket tervezett (Kereskedelmi Akadémia, a Műegyetem kémiai épülete, Statisztikai Hivatal, Pazmanaeum Bécsben). MÉL, Czigler Győző, <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (2024. április 4.)

majd 1897-től igazgatója lett és „e minőségben folytatta áldásos működését egész élete fogytáig.”¹⁹ Az iparművészeti képzés fejlesztésébe nem csak iskolaigazgatóként, hanem az Országos Iparoktatási Tanács és a budapesti Iparoktatási Bizottság tagjaként is bekapcsolódott. Az ő kezdeményezésére és szerkesztésében indult útjára 1897-ben a *Magyar Iparművészet* című szakmai folyóirat, az Országos Iparművészeti Társulat, valamint az Országos Iparművészeti Múzeum és Iskola közlönye.

A csupán 57 esztendőit élt építész életének utolsó másfél évtizede az oktatás mellett egyéb szakmai kihívásokban és sikerekben is bővelkedett. E rövid időszak alatt számos állami megbízást teljesített. Részt vett a millenniumi kiállítás szervezésében. Az 1900. évi párizsi világkiállítás magyar kormánybiztosságának műszaki igazgatójaként meghatározó szerepe volt a magyar kiállítás sikerében. Tapasztalatait később az 1906-os milánói rendezvény előkészítésében is kamatoztathatta,²⁰ ahol a magyar pavilon legjelentősebb területeit a képző- és iparművészeti oktatás intézményeinek bemutatói foglalták el.²¹ 1904-ben a Zeneakadémia építkezésének miniszteri biztosságává nevezték ki, tagja volt a Mezőgazdasági Múzeum és a Földművelésügyi Minisztérium palotája építési bizottságának, de ott találjuk nevét egyéb jelentősebb állami beruházások terveinek bírálói között is. Részt vett az Országos Középítési Tanács és a Műemlékek Országos Bizottságának munkájában is. „Tevékenysége sokoldalú volt, alig volt művészeti bizottság, amelynek tagja ne lett volna.”²²

A hivatali feladatok teljesítése mellett aktív szerepet vállalt az építészek és iparművészek különböző szakmai szervezeteinek életében is. Tagja volt a Magyar Mérnök és Építész Egylet Tanácsának és Választmányának, 1893-ban az egyesület titkárának is megválasztották. A magyar iparművészet fejlesztését támogatta az Országos Iparegyesület igazgatósági tagjaként, illetve az Iparművészeti Társulat végrehajtó bizottságának elnökeként.

„Közben folyton dolgozott irodalmi téren. Munkássága kiterjedt a képzőművészetek minden ágára és a fővárosi hírlapokban és folyóiratokban számos érdekes cikke jelent meg. Munkatársa volt a »Pallas Lexikon«-nak is, amelybe ő írta az építészetre vonatkozó cikkeket.”²³ Munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el. 1896-ban „megkapta az ezredéves kiállítás körül szerzett érdemeiért a Ferenc József rend

¹⁹ *Építő Ipar*, 1910. július 3. 276.

²⁰ A világkiállítások előkészítésében, megvalósításában játszott szerepéről részletesen SZÉKELY 2012. 136–138.; 181–182.

²¹ SZÉKELY Miklós: „Ragyogó magyar sikerek krónikája”. – Az 1906-os milánói világkiállítás magyar pavilonja, avagy ember tervez, Isten végez. *Artmagazin online*, 2006/3. 82–84. <https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/8ef70c92c29f7ca483536d5708d50c22> (2024. április 4.)

²² *Művészet* 1910. 349.

²³ *Magyar Iparművészet*, 1910. 219.

lovagkeresztjét.”²⁴ A párizsi világiállítás sikerében játszott szerepéért 1901-ben a Vas-koronarend III. osztálya, valamint a „Francia Becsületrend tisztje” kitüntetésekben részesült. Olaszországi tevékenységét az Olasz Királyi Koronarend középkeresztjével és a Milánói Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagságával ismerték el.²⁵ Az Iparművészeti Iskola fennállásának huszonöt éves jubileuma alkalmával a király udvari tanácsosi címet adományozott részére. Szakmai és társadalmi megbecsültségét jól mutatja, hogy búcsúztatására az Iparművészeti Múzeum előcsarnokában került sor, míg végső nyughelye a székesfőváros által adományozott díszsírhely lett a Kerepesi úti temetőben.²⁶

Fittler Kamill levelei Párizsból, 1876. szeptember december

Az előzőekben közreadott életrajzban is szerepel, hogy Fittler Kamill 1876-ban kezdte meg franciaországi tanulmányait. Az első Párizsban töltött hónapokról tanúskodó levelek eredeti példányai az Iparművészeti Iskola hivatalos, iktatott iratai között maradtak fenn az egykori igazgató egyéb, igen jelentős személyes dokumentumaival együtt. Ugyanazon iktatószám alatt található az eredeti igazgatói kinevező okirat, a Francia Becsületrend oklevele, valamint a Fittlert az 1898-as brüsszeli művészeti kongresszusra a magyar kormány képviselőjeként kiküldő magyar és francia nyelvű megbízólevél Wlassics Gyula aláírásával.²⁷

A francia fővárosból érkezett hét levél keltezése alapján 1876. szeptember és december között íródott, a szülőket, az édesapát és Fittler Michaelát (Ellát), a legidősebb leánytestvért megszólítva. A források között néhány boríték is található, amelyeken a „Tekintetes Fittler Dezső úrnak, uradalmi ügyvédnek”, illetve „urad. ügyviselőnek”, valamint „Fittler Ella Ő N[agy]ságának” címzések olvashatók. Tartalmuk szerint a levelek alapvetően a párizsi berendezkedésről, a mindennapokról, valamint az itthonról küldött anyagi támogatás eljuttatásának megszervezéséről szólnak. Kivételt képez az 1876. november 28-án kelt, id. Fittler Dezsőt ötvenedik születésnapját köszöntő írás. Néhány levélen és borítékon sorszámozás szerepel, az 1876. december 4-én keletkezett utolsó üzeneten a X. szám. Ez alapján valószínűsíthető, hogy az első három hónap alatt tíz levél érkezett Tatára a „párizsi remetétől”.

²⁴ *Magyar Iparművészet*, 1910. 219.

²⁵ Fittler Kamill gyászjelentése. OSZK Gyászjelentések, 1910. június 27. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/503546#> (2024. március 10.)

²⁶ *Építő Ipar*, 1910. július 3. 277.

²⁷ Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Levéltára. A Rektori Hivatal iktatott iratai, 1/c 431/1898.

A szülőknek szóló levelek tiszteletteljes, a leánytestvérnek küldött beszámolókból bensőséges, de egyben érzéketes leírásokban bővelkedő, élvezetes, mesélő hangvétel a családtagok közötti szoros érzelmi kötelékekről tanúskodnak. Az írásokat záró búcsúzó sorokban minden alkalommal említésre kerülnek az otthon maradt kisebb testvérek, akikre vonatkozó kérdés, üdvözlésük egyetlen esetben sem maradhat el.

*

Fittler Kamill közölt leveleiből és az életutat felvázoló egyéb forrásokból egy igen érdekes XIX. század végi arcél bontakozik ki. Az 1848/49-es honvéd hagyományokkal rendelkező nemesi család elsőszülöttje a felmenők életpályájától elfordulva a művészeti életben kereste boldogulását. Elképzelései, céljai megvalósításához minden támogatást megkapott családjától. Külföldi tanulmányai befejezése után hazatérve, a peregrináció során szerzett tudását, tapasztalatait a polgárosodás útján gyors léptekkel haladó, fejlődő dualista gazdaság és társadalom szolgálatába állította. Életével és mindig magas színvonalon végzett munkájával méltán vívta ki kortársai elismerését, hiszen tevékenységével részese és alakítója volt a századforduló legjelentősebb éveinek és szakmai eseményeinek.

Az alábbiakban keletkezésük időrendjében, teljes terjedelmükben, a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közöljük a források közül kiválasztott négy levelet a napjainkban már nem használt, illetve az idegen nyelven szereplő szavak, kifejezések magyarozó jegyzetelésével és a korabeli fogalomhasználat jellegzetességeinek megtartásával.

Forrásközlés

1. levél

Párizs, 1876. szeptember 9.

Kedves Szüleim!

Egy hosszú utazás után szerencsésen megérkeztem a modern Babylonba. Bizony dobogott egy kissé a szívem, midőn a gőzmozdony mindig közelebb, közelebb hozott a városhoz s midőn ide érve az utcák tömkelegében egy néptömeget láttam rajzani, mely részvétlenül mellettem elmenve, mintegy kérdezni látszott: mit keressz [!] te itt, te porszem e sokaság myriádjában!

Midőn e háztengert, e töméntelen népet kenyere után szaladgálva láttam, önkénytelenül kérdeztem magamat: te itt akarod magad kiismerni, itt akarod idővel kenyeredet keresni? És mégis így lesz, így kell lennie! Majdcsak megsegít valahogy az Isten. Az első rész úgy is teljesedett már annyira, mennyire e rövid idő alatt nagyobb tájékozást szerezve itt, mint bárhol másutt; csak aztán a második részben ne csalakozzam!?

Correspondessz²⁸ kártyáimat, melyet utamnak különféle megállapodási helyeiről írtam, úgy hiszem megkapták. (Tájékozással megjegyzem, hogy írtam: Bécs-, Münchenből, Stuttgart és Strasbourgból.) Bécshez nincs semmi hozzátenni valóm, Bertusról²⁹ egész körülményesen írtam. Csak ama bizonyos Khevenhüller grófnak³⁰ nem tudtam Miksa gróf³¹ ajánló levelét átadni – mert elutazott. Mit csináljak most vele? – Münchenben két napig voltam. Findeyst³² sok keresés után találtam csak meg, s akkor is úgy, hogy volt már neki vendégje. Vendéglőbe akartam tehát szállani, de képzeljék csak, ezen Münchenben, hol máskor pénzért mutogatják az utcán az embert, ezen Münchenbe, mondom, kilenc hotelt néztem meg, s egyikben sem voltam képes lakást találni. Mit volt mit tenni, Findeyhoz szálltam (persze az ő hívására, különben elutaztam volna rögtön) s így alkalmam volt megnézni a nagy német mű- és iparkiallítás. Ez igazán becsületére válik mind országának, mind produceuseinek!³³ Szép festmények (szobrok majd semmi), pompás üveg, vas és galanterie³⁴ gyártmányok, fényképek, csipke etc. etc. Látogató pedig annyi van benn (mint ezt a hotelek elfoglaltsága is tanúsítja) mint a boldogult bécsi világkiállításban³⁵ aránylag soh' sem volt. Architektonikus rajzokban³⁶ is igen gazdag a kiállítás – jóllehet itt, mivel boldog boldogtalan kiállított, sok a kivetnivaló! Kimentünk a közeli Nymphenburgba³⁷ is – melyet itt szörnyen csodálnak. No de ennél a mi angolkertünk³⁸ százszorosa többet ér!

Utam Augsburg-, Ulm-, Stuttgarton (ezt sajnáltam ott hagyni) Karlsruhén (melyből semmit sem láttam) és Strasbourgon vezetett keresztül. A vidék Simbachtól Ulmig szörnyű unalmas, de Ulmtól egész Kehlig (Strasbourggal vis-a-vis) igen kel-

²⁸ Levelezőlap.

²⁹ Fittler Berta, Kamill húga.

³⁰ Osztrák főnemesi család tagja.

³¹ Feltehetőleg gróf galántai Esterházy Miksa Ernő Móric (*Bécs, 1837. május 14. – †Tata, 1883. augusztus 5.) földbirtokos és diplomata.

³² Pontosan nem beazonosítható személy.

³³ Gyártó, termelő.

³⁴ Galanterieware (ném.): díszműáruk.

³⁵ Aláhúzással jelölt kiemelés az eredetiben itt és a továbbiakban.

³⁶ Építészeti rajzok.

³⁷ Barokk stílusban épült királyi kastély Münchenben, a Wittelsbachok nyári rezidenciája.

³⁸ A megjegyzés feltehetőleg a tatai Esterházy kastély környezetében kialakított angolkertre utal.

lemes. Ulm-nak erős fortificatióinál³⁹ láttam a Dunát ismét – de itt már oly keskeny, mint a mi Vágunk –, jóllehet víz elég van benne. Az idő is kedvezett Ulmig. De ezen túl olyan országos eső kerekedett, hogy a Schwarzwald- és Vogesekből vajmi keveset láttam. Strasbourgban egy fél napig kelle várnom. Azt említém már, hogy mily nagy benyomást tett rám a Münster. Ennek kedves, könnyű, és éppen ezért impozáns architektúrájához a komor és nehézkes bécsi István templom siffi.⁴⁰ Sőt a milánói Dóm is csak nagyobb effectust⁴¹ csinál sok cirádaival, de azért nem nagyobb mű. – Franciaországon éjjel utaztam át. A passuszt⁴² nagyon is elő kelle mutatnom, míg málha vitáció⁴³ csak Párisban volt, s ez is egész felületes. Poggyászat ugyan szidtam egynéhányszor az úton. Leszámítva a gondot és hordárokkal veszekedést – szállítása majdnem többé került, mint úri magamé. Biz ha a sok borraival hozzá teszem, kevés fog hiányozni, hogy a személyszállítási díjat meg ne üsse. Bajorország e tekintetben a legszemtelenebb. „Freigewicht”-nek⁴⁴ hírét sem ismerik. Ha érdeklí Önöket kedves szüleim az utazási kimutatás, továbbat [!] közleni [!] fogom; összehasonlíthatják a különbséget:

Jegy: Bécs–München (III. oszt.)	12 forint	65 kr ⁴⁵
málha 70 kg (ebből 25 „frei”)	5 ft	87 kr
összesen o. é.	18 ft	52 kr
Jegy: München–Stuttgart (III. oszt.)	8 mk	55 pf
málha	10 m	20 pf
összesen:	18 márka	75 pfenning
Stuttgart–Strasbourg	6 mk.	60 p
poggyász	7	60
összesen:	14	20 pf.
Stuttgart ⁴⁶ Páris (II. helyköz[i] vonat)	35 mrk.	30 pf.
poggyász (75 kg, belőle 25 „frei”)	10 m.	45 pf.
összesen:	45 mk.	75 pf.

³⁹ Erőd (lat.).

⁴⁰ Értéktelen, jelentéktelen dolog, semmiség.

⁴¹ Hatás (lat.).

⁴² Passzus (lat.): útlevel.

⁴³ Vizsgálat.

⁴⁴ Díjtalanul szállítható poggyász (ném.).

⁴⁵ Krajcár.

⁴⁶ Helyesen feltehetőleg: Strasbourg–Párizs.

Tehát 18 ft 52 kr és 78 mark 70 pf. Az utazási jegy maga tehát a sok pakkal együtt körülbelül 66 forintba került, ami bizony nem sok. Igaz ugyan, hogy ebbe a müncheni és stuttgarti tartózkodás nincs bele tudva – de ez nekem összesen nem került 4 ft-ba.

Párisban aztán egész „kekk”⁴⁷ viseltem magamat. Kiszemeltem a Bädeckerben⁴⁸ magamnak a quartier latin-ben⁴⁹ egy utcát, s egyszerre csak oda hajtatta azonnal egy „maison meublée”-t⁵⁰ keresek, találok, s felveszek egy szobát 40 frankért. Magam is elcsodálkoztam az eredményen. A déjeuner⁵¹ és diner⁵² szinte itt, amint kérdeztem, 100 frankba kerül, ami dettó nem drága, s így ezt is valószínűleg az első hónapokban itt veszek – ámbár ehhez olcsóbban is szeretnék jutni.

A városból magából természetesen nem sokat láttam. Ma egész délelőtt pakolok, délután meg írok, s az idő is mindig pityergőre áll. Ajánló leveleim közül csak Rumpelmeyerét⁵³ akarom most érvényesíteni. Ezen tanárhoz majd néhány nap múlva elmegyek, és beszédétől függ hogyan és miképp leszek itt elfoglalva. A grófok⁵⁴ leveleit majd csak egy-két hét múlva adom át, ha fülem jobban hozzá szokott ez értetetlen francia pergeshez, mely minden pillanatban kihozza nyelvtudományomat a sodrából.

Már most csak arra kérem kedves Szüleim, hogy írjanak, és még egyszer írjanak; tudósítsanak mindenről, ami abban a kedves otthonomban, s ami testvéreimmel történik. Az én lakásom: VI. Rue Racine 12. Hôtel de Genève. A levél fraktúrájánál⁵⁵ vigyázzanak, mert itt szemtelenül büntetik az embert. – Most pedig kedves Szüleim, áldja meg az Isten édes mindnyájukat mind a két kezével. Emlékezzenek olykor a szerencsét próbálni ment, de örökké haza vágyódó, s Önöket szeretni soha meg nem szűnő fiúkra

Kamillra

⁴⁷ Hetyke, pimasz.

⁴⁸ Útikönyv (ném.).

⁴⁹ Latin Negyed, az egyetemi városrész Párizsban.

⁵⁰ Bútorozott szoba (fr.).

⁵¹ Ebéd (fr.).

⁵² Vacsora (fr.).

⁵³ Feltehetőleg Viktor Rumpelmayer (*Pozsony, 1830. november 7. – †Bécs, 1885. június 14.) osztrák–magyar építész.

⁵⁴ Feltehetőleg gróf galántai Esterházy Miksa Ernő Móric (ld. 31. jelzet), illetve gróf galántai Esterházy Pál, nagybirtokos (*Bécs, 1805. október 30. – †Levico, 1877. augusztus 20.).

⁵⁵ A levél méreténél, formájánál?

2. levél

Párizs 1876. október 3.

Kedves Ellám!

Mai levelemmel itteni életmódom és viszonyaim szándékszem veled megismertetni. Ezek magukban véve nem valami különösek ugyan, de mert múlt leveledben kívántad, és mert belőlük magukra párizsi viszonyokra következtethetsz, megkísértem azok leírását.

Tehát először is, a fölkelés történik fél hétkor, olykor előbb, olykor utóbb, amint jó. Aztán jó a reggeli – a napnál. A nap többi részében ugyanis annyira eleget eszik az ember, hogy az itt különben drága és nem jó reggeliről lemondtam – ha csak egy-egy, a mieinkhez nem hasonlítható kiflit nem veszek utamba eső valamely péknél. Tizenegyig aztán tanulok franciául mértant, mennyiségtant, históriát stb. Bíz, ez nehezen megy, de ha más hasznuk nem is lesz – legalább megtanulok becsületesen franciául. Tizenegykor van egész Párizsban a déjeuner. Ez áll pedig rendesen valami entrééből⁵⁶ (sonka, kolbász, retek vagy más effélék) azután jó [az] hors d'oeuvre⁵⁷ (tojás bármely alakban, omelette), beafsteak vagy cotelette, sajt és valami desszert (szőlő, gyümölcs vagy édesség). Ezután az atelier-be⁵⁸ megyek rajzolni este hatig, amikor dinirozunk.⁵⁹ Leves, marhahús, pecsenye, sajt, desszert és egy flaskó vörösbor. Vacsorám nincs – szükségem nem lévén reá. Ekkor sétálok, írok, teszek-veszek és lefekszem tizenegykor. Ez az én életem; s még színházban, concertben sem voltam; a kávéházakat sem ismerem – pedig ezek, amint hallom itt nagyon látogatottak. Vasárnaponkint meg-meg látogatok Párisnak számtalan parkjai közül egyet, s szívom a jó levegőt. – Hanem a szobám az ugyan csöpp egy jószág! 5 lépés hosszú, 4 lépés széles és kezemmel elérem a plafond-t [!]. Itt egyáltalában furcsa ideák vannak a szobák nagyságárú! Akkora szobák, mint a mieink otthon, már termék s ropant drágák, az egész tanulóvilág hasonló szobákban lakik, mint én. Egyik szomszédom egy orvosnövendék (amerikai), a másik meg orosz. Alattam lakik egy pár görög, portugall [!], armeniai [!], s mit tudom még, mily nemzetiségű; fölöttem – a negyedik emeletben lévén – az arkangyalok!

Láthatod kedves Ellám, hogy itt egészen más viszonyok uralkodnak. Míg minálunk étlap szerint eszik az ember – az kerülvén legolcsóbbra, az itt teljes lehetetlen, mert 10-szer annyiba kerülne, mint a table d'hôte.⁶⁰ Egész világ ezzel él tehát, úgy déjeuner-n mint dinér-n. Nálunk tehát meg lehet ugyan 80-90 kr-ért ebédelni, de nem

⁵⁶ Hideg előétel (fr.).

⁵⁷ Előétel (fr.).

⁵⁸ Műterem (fr.).

⁵⁹ Vacsorázunk (fr.).

⁶⁰ Vendéglőkben megszabott árú menü (fr.).

valami fényesen – míg itt 2 frankot fizetsz, de kapsz is három annyit – amint a leírásból látható.

Akinek pénze van, az itt szórakozhatik kedvére. Színház van Párisban harmincöt – és minden este tömve! (míg B[uda]pesten nekünk hét magyar színházunk kong az ürességtől). Concert, café chantant stb. minden utcasarkon. Esténként pedig – úgy 8-10 óra között – a boulevardokon⁶¹ járni majdnem lehetetlenség – csak úgy hemzseg ott a sok nép az ezer meg ezernyi lámpák világánál. Akinek ez eleme, az itt ugyan feltalálja eldorádóját; én még valami nagy gyönyörűséget nem leltem benne. Sokkal jobban szeretek az ilyenkor néptelen Szajna partján sétálni, élvezni a friss levegőt, gyönyörködni a habokon játszó lámpafényen a távoli boulevardok megtört moráján és gondolkodni, miről mindenről gondolkodni! annak a jó Isten a megmondhatója.

Ekképp folyik le sekély változással nap, nap után, múlnak a hetek, havak, holnapután már egy hónapja lesz, hogy itt vagyok! – Tegnapelőtt, hogy egy kicsit a nap kisütött, kimentem Versailles-ba. Az atelier-ben ugyanis valami „Château d’Eau”-n⁶² dolgozunk, s e végből tanulmányozni akartam az e nemű művekben kitűnő Versailles-t. Természetesen ha az ember nagy várakozással megy valahova – rendesen csalódik. Úgy én is. A tartály⁶³ impozáns terjedelmű, de egyhangú, s a piac felől éppen semmi különös nincs rajta. A kertben igen szép partie-k,⁶⁴ de az egész kicsiny és a fák fiatalok. Nagyszerűek a vízművek – ezek ritkítják párukat. Saint Cloud⁶⁵ parkja, ami a fekvést és a befásítást illeti, sokkal jobban tetszett.

Egy jövő szép napon majd a boulogne-i erdőt, Párisnak e híres kirándulási helyét – és a jardin d’acclimatation-t⁶⁶ nézem meg, majd ezekről akkor bővebben.

Ennyi kedves húgom, úgy hiszem elég egy szuszra – csak iparkodjunk ebben egymást túlszárnyalni. Még kedves Atyánknak mellékelek néhány sort⁶⁷ s a tiedet zárom.

Veled együtt mindnyájatokat csókol

szerető bátyád
Kamill

⁶¹ Sugárút (fr.).

⁶² Szökőkút (fr.).

⁶³ Feltehetően a szökőkút medencéjére utal.

⁶⁴ Részek.

⁶⁵ Város Hauts-de-Seine francia megyében, a Szajna bal partja fölött emelkedő, 30-90 méter magas fennsíkon. A párizsi agglomeráció része, a metropolisz nyugati szélén.

⁶⁶ Párizsi állatkert, amelyet III. Napóleon és Eugénie császárné 1860. október 6-án nyitott meg eredetileg Jardin Zoologique d’Acclimatation néven. 1877-től 1912-ig a Jardin Zoologique d’Acclimatation l’Acclimatation Anthropologique-vé alakították át. A gyarmatosítás közepén a párizsiak kíváncsiságát az idegen népek szokásai és életmódja vonzotta. A núbokat, busmanokat, zulukat és sok más afrikai népet és egyéb őslakosokat (norvég és a svéd számik, grönlandi inuitok) is „kiállítottak” egy állatkertben.

⁶⁷ A jelzett levél fennmaradt, megtalálható a levéltári iratok között.

3. levél

Párizs [18]76. november 6.

Kedves Ellám!

Nagyon nagy örömet szerzél minap pompás leveleddel a párizsi remetének. Úgy eltaláltál mindent, ami csak érdekelhetett, úgy kiterjeszkedtél mindarra, ami fontos-sággal bírt rám nézve, hogy önkénytelenül [!] ama kellemes esték jutottak eszembe, melyeket úgy az ablakban a jalousiek⁶⁸ mögött eltöltögettünk, hasonló tárgyokról hasonlóan beszélgetve. Sajnos, miszerént én azon körülmények közt vagyok, hogy élményeimről semmit sem referálhatok; s így jelenleg nem tudom visszafizetni az adósságot. De legközelebb „muszáj” már valamit olyast tennem, amiről referálhatok neked. Majd kifundálok egyet-mást!

Hát a szüreteken csak jól mulattatok! Azért volt nekem oly előérzetem, azért szerettem volna „kézzel-lábbal” otthon maradni (ámbar nem szoltam felőle soha senkinek), mert gondoltam, hogy eme kezeknek és lábaknak lett volna dolguk és jó dolguk a szüreteken. Csakhogy hát mindhiába – elég volt az a 4 hónapi potyázás, – és nékem mennem kellett. Abból egy szó sem igaz, hogy én Pali⁶⁹ ajánlatára levelező lennék⁷⁰ valahol. Felszólítottam ugyan Palit, hogy tenne kérdést érdekemben, miután most nekem is minden krajcár jólesik – de a semmirevaló még csak azt sem felelte rá, hogy „eb- vagy kutya”. Nohát, maradj magadnak poltron frater.⁷¹ Megmondhatod a dolog valódi állását az illetőnek, kitől ellenkezőjét hallottad.

A napokban ugyanazon atelier-be, ahol vagyok, érkezett egy igen derék magyar fiú: Nendtvich [!] Gusztáv B[uda]pestről (egy műegyetemi tanárnak⁷² a fia), kivel hamar összebarátkoztunk. Ha így marad, mint ahogy most mutatkozik, akkor igazán örülök az új ismeretségnek. (Ő egy 1200 ft-os állami ösztöndíjjal jött ide, pedig különben is jómódú fiú. Csak már nekem is juttatnának egy ilyest.)

Róza a napokban írt egy igen kedves levelet. Ha szinte a napokban írnátok neki – úgy kérlek, írd meg azt is, mennyire köszönöm figyelmét. Mihelyst a most egy kissé összehalmozódott dolgaim engedik, én is fogok neki válaszolni. Helyre még semmi kilátás nincs (a mousieur Mégéssier⁷³ aluszik).

⁶⁸ Zsalugáter (fr.).

⁶⁹ Pontosan nem beazonosítható személy.

⁷⁰ Kereskedelmi levelező?

⁷¹ Gyáva, szájhős alak.

⁷² Nendtvich Károly (*Pécs, 1811. december 31. – †Budapest, 1892. július 5.) orvos, kémikus, műegyetemi tanár, az MTA tagja, az 1873/74-es tanévben a Műegyetem rektora.

⁷³ Mégéssier úr. Pontosan nem beazonosítható személy. Fittler Kamill 1876. október 23-án szüleinek írott levelében említi, hogy Pál gróf (ld. 54. jegyzet) Mégéssier úrnak és sógornéjának címzett ajánlólevelei nagy haszonnal lehetnek számára.

Apám bécsi „correspondenzkarté”-ját a postaigazgatóság bérmentetlen⁷⁴ levélben küldte meg „wegen ungenugender frankierung unabsendbar, deher sub convert.⁷⁵ Tant de bruit pour három hiányzó krajcár!⁷⁶

Bebucskát, a „svábot” és az otthoni apró-cseprő népességet szüleinkkel együtt sokszor, sokszor csókolja és téged is mindezekben számtalanszor részesít

szerető bátyád
Kamill

4. levél

Kedves Atyám!

Engedje meg, hogy csatlakozzék legidősbb fia is az e napon Önhöz járuló szerencsekívánók tömegéhez. Én már tavaly azon hitben voltam, miképp ötvenedik születésnapját üljük, és tévedésemből akkor senki sem világosított fel, mígnem a nyár folytán megtudtam, hogy csak a negyvenkilencedik volt. Íme! mondjuk el, hogy hál' Isten megérte kedves Atyám erőben, egészségben, családjai tagjaitól vagy azoknak a távolból küldött fiúi forró szerencsekívánataitól környezve, félszázados jubileumát is.

Egy fáradságteljes ötven évre pillanthat vissza kedves Atyám! Ötven éven át küzdve, dolgozva, először önfenntartásáért, azután pedig családjáért és gyermekei neveltetéséért! De büszke is lehet lankadhatlan működésére. Mert tisztán, mint a tó sima tükre – melyet ha sokszor viharok dúltak is, de melyen folt nem maradhatott soha – áll előtte múltja. És azon szeretet, melyben családjá, azon tisztelet, melyben valamennyi ismerősei által részesíttetik, zálog arra, hogy földi pályáján, melyet mindnyájunk örömeire és legfőbb kívánságára nyújtana az Isten minél hosszabbra, el fogja érni rég kiérdemlett jutalmát. Vajha ezentúl anyagi gondjaitól menten, amely mértékben eddig fáradozott, oly mértékben élvezni nyugalját – bő tapasztalásait még csak gyermekei háladatosságának és szeretetének tanújeleivel gazdagítva.

Kísérje áldás és szerencse lépteit, lelje jutalmának egy részét gyermekeiben és azoknak igyekezetében, törekvéseiben, melyet bármily körülmények közt legyen, mindig tanúsítani fog háladatos fia

Kamill

Párizs, nov[ember] 28. 1876.

⁷⁴ A feladó által le nem rótt kézbesítési díjú levél.

⁷⁵ Nem megfelelő feladási díj miatt visszatartva (ném.).

⁷⁶ Mennyi hűhó három hiányzó krajcárért! (fr.)

Bibliográfia

- BALLABÁS – PAP – PÁL 2020. BALLABÁS Dániel – PAP József – PÁL Judit: *Az Országgyűlés tagjainak archontológiája*. Eszterházy Károly Egyetem, Líceum, Eger, 2020.
- BONA: *Hadnagyok; Századosok* BONA Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara. Kézírónyvtár.; Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.; Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. In: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/?list=eyJxdWVyeSI6ICJib25hICJ9> (2024. március 10.)
- Értesítő, 1934. *Az Angolkisasszonyok Beatae Mariae Virginis Intézetének vezetése alatt álló Kecskeméti Római Katolikus Tanítónőképző tizenhatodik értesítője az 1933–34. iskolai évről*. Közzéteszi: az Igazgatóság. Hungária-Nyomda és Lapkiadó Vállalat, Kecskemét, 1934.
- KÁLLAI 2008. KÁLLAI Erzsébet: *Az első kecskeméti angolkisasszony*. In: Hírös Naptár, értékörző helytörténeti weblap. Kecskemét, 2008. www.hirosnaptar.hu; (2024. március 14.)
- MÉL *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. Főszerk. KENYERES Ágnes. (Javított, átdolgozott kiadás.) <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (2024. március 21.)
- SZÉKELY 2006. SZÉKELY Miklós: „Ragyogó magyar sikerek krónikája”. Az 1906-os milánói világkiállítás magyar pavilonja. *Artmagazin*, 2006/3. <https://www.artmagazin.hu/> (2024. április 4.)
- SZÉKELY 2012. SZÉKELY Miklós: *Az ország tükrői. Magyar építészet és művészet szerepe a nemzeti reprezentációban az Osztrák–Magyar Monarchia korának világkiállításain*. CentrArt, Budapest, 2012.
- SZÖGI – VARGA 2018. SZÖGI László – VARGA Júlia: *Magyarországi diákok francia, belga, román, szerb és orosz egyetemeken 1526–1919. I. • Étudiants de la hongrie aux universités francaises, belges, roumaines, serbes et russes 1526–1919 I. (Magyarországi egyetemjárás az újkorban 24.)* ELTE Levéltára, Budapest, 2018.

KRISZTINA BOGNÁR-KISS

“...WHAT ARE YOU DOING HERE, YOU SPECK OF DUST
IN THE MYRIAD OF THE THRONGS!”

Kamill Fittler's Letters from Paris

(Abstract)

Regarding the history of Hungarian higher education, the end of the 19th century represented one of its high points. To go along with improvements at the University of Budapest, the country's second university, which was in Kolozsvár (today is Cluj, in Romania), and the first university-level technical institution, the *József Műegyetem* (Joseph University of Technology), both opened their doors. Over the course of these years, new higher education institutions were founded in numerous other fields, including various branches of the arts. Construction of both public and private buildings, plainly reflecting the country's economic development, necessitated the training of experts / specialists. Education in the field of industrial arts began within the framework of the *Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző* (National Royal School of Drawing and Drawing Teacher Training), which was founded in 1871. The education institution expanded to include training workshops for technical carving in 1880, which laid the foundation for providing training and instruction in decorative arts and applied arts. In 1896, the school, whose facilities were scattered throughout several locations, moved into a building that it would share with the Museum of Applied Arts, which had likewise opened that same year.

Kamill Fittler, an architect who had completed his higher education studies in Switzerland and France, became the director of the institute in 1897. Fittler not only played a definitive role in the construction of the museum building, but also led the institution until his death in 1910. In contrast to other important late-19th century architects, his name is little known to the wider public because his career endeavors were mainly associated with teaching in the industrial arts and architecture, organizing and leading in the world of art and critiquing artistic works. After a short introduction of Fittler and his family background, which fundamentally determined his future professional course, selected letters from the wanderer's first experiences in Paris are published in the study.

He began his studies in France in 1876. Original copies of his letters from his first months in Paris have been preserved among official, registered documents at the School of Applied Arts, along with other personal documents of the onetime director.

Written between September and December 1876, seven letters sent from the French capital were addressed to his parents, his father Dezső Fittler and his oldest sister Michaela (Ella) Fittler. The letters were essentially about settling in Paris, his everyday experiences and his efforts at organizing financial support from home. The letter dated November 28th, 1876, was an exception in that he congratulated his father on his fiftieth birthday. The letters to his parents were courteous, while the summaries to his sister were heartfelt yet soulful narrations written in an amusing style. His narrating tone demonstrated an emotional connection to his family members. On every occasion, his closing sentences were dedicated to his younger siblings living at home. Questions and salutations addressed to them never went missing.

The four unabridged letters that have been selected for publishing appear chronologically and follow modern grammar rules and principles of linguistic accuracy. Words and / or expressions no longer used today or originating from another language are accompanied by explanatory notes.

KRISZTINA BOGNÁR-KISS

„...WAS SUCHEST DU HIER, DU STAUBKÖRNCHEIN
IN DEN MYRIADEN DIESER MENGE!“

Kamill Fittlers Briefe aus Paris

(Resümee)

Das Ende des 19. Jahrhunderts gehörte zu den Blütezeiten der Geschichte des ungarischen Hochschulwesens. Neben der Weiterentwicklung der Universität zu Budapest nahmen die zweite wissenschaftliche Universität des Landes in Kolozsvár/Klausenburg (heute: Cluj-Napoca, RO), sowie die erste technische Bildungseinrichtung auf Universitätsniveau, die Joseph-Universität für Technik ihre Arbeit auf. In diesen Jahren wurden neue Hochschul-Bildungseinrichtungen für die Vertreter zahlreicher anderer Fachgebiete, so etwa verschiedener Zweige des künstlerischen Lebens geschaffen. Die bedeutenden staatlichen und Privatbauten, die die Wirtschaftsentwicklung des Landes deutlich erkennen ließen, erforderten die Ausbildung von Fachkräften. Der Unterricht im Bereich Kunstgewerbe begann im organisatorischen Rahmen der 1871 gegründeten Ungarischen Königlichen Landesschule für Musterzeichnungen und Ausbildung von Zeichenlehrern. Die Lehranstalt wurde von 1880 an um eine Lehrwerkstatt für Kunstschnitzerei erweitert, wodurch die Grundlagen für die Vermittlung von Kenntnissen geschaffen wurden, um den Ansprüchen der Künste der Ornamentik und des Kunstgewerbes gerecht zu werden. Die Schule zog 1896 von den verstreut gelegenen Ausbildungsstätten in das im selben Jahr übergebene gemeinsame Gebäude mit dem Kunstgewerbemuseum um.

Von 1897 an war Kamill Fittler der Direktor des Instituts, der sein Hochschulstudium noch in der Schweiz absolviert und seinen Abschluss als Architekt in Frankreich gemacht hatte. Er spielte auch bei der Errichtung des Museumsgebäudes eine entscheidende Rolle, und stand bis zu seinem Tod 1910 an der Spitze der Einrichtung. Im Gegensatz zu den bedeutenden Architekten am Ende des 19. Jahrhunderts ist sein Name der breiteren Öffentlichkeit kaum bekannt, weil seine Berufstätigkeit in erster Linie mit dem Bereich des Unterrichts im Kunstgewerbe und in der Architektur, der Organisation und Leitung des künstlerischen Lebens und der Kunstkritik verbunden war. In der Studie werden ausgewählte Briefe des jungen ausländischen Studenten über seine ersten Erlebnisse in Paris veröffentlicht, nach der kurzen Vorstellung

ihres Autors und seines familiären Hintergrundes, der seinen Beruf grundlegend bestimmte.

Kamill Fittler begann 1876 sein Studium in Frankreich. Die Originalexemplare seiner Briefe über die ersten Monate in Paris sind unter den offiziellen, eingetragenen Schriftstücken der Kunstgewerbeschule zusammen mit anderen persönlichen Dokumenten des einstigen Direktors erhalten geblieben.

Die sieben Briefe aus der französischen Hauptstadt wurden nach ihrer Datierung zwischen September und Dezember 1876 geschrieben, wobei die Eltern, der Vater Dezső Fittler und die älteste Schwester Michaela (Ella) Fittler in der Anrede standen. Ihrem Inhalt nach geht es in den Briefen grundsätzlich um das Einleben in Paris, um den Alltag sowie um die Organisation, wie die finanzielle Unterstützung von daheim zu ihm gelangte. Eine Ausnahme bildet der Brief vom 28. November 1876, in dem er dem Vater Dezső Fittler zum 50. Geburtstag gratulierte. Die Briefe an die Eltern sind respektvoll, die Berichte an die Schwester reich an innigen, zugleich gefühlvollen Beschreibungen in köstlichem Stil. Ihr erzählender Ton zeugt von einer engen, gefühlsreichen Verbindung zwischen den Familienmitgliedern. In den abschließenden Zeilen werden jedes Mal die zu Hause gebliebenen jüngeren Geschwister erwähnt, Fragen, die sie betreffen, und Grüße an sie bleiben in keinem einzigen Fall aus.

Die aus den Quellen ausgewählten vier Briefe werden chronologisch im vollen Wortlaut und entsprechend den heutigen Rechtschreibregeln und Prinzipien der Sprachrichtigkeit publiziert, mit Erläuterungen der heutzutage nicht mehr gebräuchlichen oder fremdsprachigen Worte und Ausdrücke.